

DR. VICZAI PÉTER TAMÁS*

OROSZORSZÁG ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ KAPCSOLATAI

Oroszország mintegy fél évezreden keresztül egyre terjeszkedő, egyedülálló hatalom, transzkontinentális birodalom volt. Nem képezte részét egyik európai szuperkonstrukciónak (római birodalom, katolikus világ) sem. Az Oroszország (Szovjetunió) és Eurázsia kifejezések, ha nem is voltak teljes egészében felcserélhető fogalmak, az orosz identitástudat több száz éven keresztül lényegében eurázsiai jellegű volt.

A kilencvenes évek elején ez a meghatározó jelentőségű korszak végképp a történelmi múlt szerves részévé vált. A Szovjetunió széthullásával, történelmi keleti szláv gyökereinek elszakadásával, továbbá Oroszország integrálódásával a különböző globális folyamatokba, Eurázsia mint egységes politikai tényező eltűnt. A világ össztermeléséből jelenleg mintegy 1,5%-kal részesedő, a Nyugat és Kelet vezető államaitól a gazdasági fejlettség tekintetében egyre jobban elmaradó Oroszország valószínűleg nem számíthat többé a korábbi izoláció sikeres folytatására. Mi több, minél nyilvánvalóbbá válik ez a körülmény, az Orosz Föderációnak (OF) egyre inkább azon kell fáradoznia, hogy valamelyik jelenleg alakuló szuper-egyesülésbe, formálódó makroközösségbe (Szélesebb Eurázsia [India, Kína, esetleg Irán], APEC¹ [Ázsiai-Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködés], Nagy-Európa) sikerüljön szervesen beépülnie, illetve velük partnerségi együttműködési viszonyt kialakítania. Így Oroszország, elsősorban földrajzi elhelyezkedéséből

* BGF KKFK, Orosz és Magyar mint Idegen Nyelvi Tanszék, docens, C.Sc.

¹ Oroszország 1998-tól formailag tagja az APEC-nek, de tényleges tevékenységében csak módjával vesz részt.

eredően, mint olyannyiszor történelme során, ismét döntéskényszerbe kerül, azaz választania kell Kelet és Nyugat között.

Az ezredforduló folyamatai egyre inkább arra utalnak, hogy Oroszország Európa mellett kötelezi el magát, természetesen komoly figyelmet fordítva a már említett vezető ázsiai hatalmak (India, Kína, esetleg Irán) részvételével kialakuló eurázsiai régióra, illetve a csendes-óceáni és más ázsiai térségekre. A Nagy-Európa, amelyben Oroszország is helyet kapna, mindenképpen új helyzetet teremt a kontinensen, továbbá az orosz nép számára történelmi esélyt kínál új identitásának meghatározására, amely alapvető változásokat igényel a politikai elit, a vezető rétegek és az egész társadalom öntudatában egyaránt.

Egy ilyen fejlődési irányvonalat támogat szinte valamennyi olyan ország politikai elitje és közvéleménye, akik annak idején a vasfüggöny keleti oldalán helyezkedtek el. Az orosz társadalom azonban még nem készült fel teljes egészében az Európa javára hozott választás tudatos felvállalására, bár napjainkban a legtöbb orosz ember egyetért abban, hogy nem lehet megengedni egy újabb szakadást vagy elhatárolódást Oroszország és Európa többi része között. Az ország Nyugattól való elhatárolódása, az integrációs folyamatokból való teljes kiszorulás súlyos következményekkel járhat az OF számára. Ugyanakkor egyes orosz elemzők a Nagy-Európa kialakításának folyamatát is veszélyesnek tartják, amelyet egyértelműen a Nyugat terjeszkedéseként értelmeznek, és így Oroszország izolációját vélik felfedezni benne az európai kontinensen.

AZ EU OROSZORSZÁG-POLITIKÁJA

Az Európai Unió Oroszország-politikája a hidegháborút követően liberális-institucionalista külpolitikai szemléletet tükröz, pozitív kapcsolatokat feltételezve a piacgazdaságra való átállás folyamatában, valamint demokratizációt és békes, együttműködő külügyeket. Az orosz átalakulás nehézkes volta, az 1998-as gazdasági-pénzügyi válság, valamint a napjainkban is tartó csecsen háború valamelyest csökkentette az optimizmust ebben a tekintetben, ennek ellenére az Unió álláspontja az imént említett kérdésekben mindmáig változatlan. Így Oroszországnak a közeljövőben minden bizonnyal könnyebb dolga lesz, amikor meg kell fogalmaznia az európai és euroatlanti intézményekkel (EU, NATO, EBESZ, ET) kialakítandó kapcsolatainak alapvető értékrendjét. Az orosz-európai kapcsolatok kilátásai ugyanis elsősorban attól függnének, hogy Oroszország milyen mértékben lesz képes közelíteni az imént említett szervezetek és intézmények normáihoz, feltételrendszeréhez. Fontos megemlíteni, hogy a siker érdekében elsősorban Oroszországnak kell közelítenie az EU normáihoz, nem pedig fordítva, de természetesen a 2004. évi, majd az azt követő bővítések során számos területen az Unió átalakítása is szükségessé válik. Oroszország megfelelő közeledési programmal kell válaszoljon az európai kihívásokra, elsősorban a törvénykezés, az igazságszolgáltatás, valamint a joggyakorlat terén. Ma már a humanitárius és morális (értékrendi) problémák egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a nemzetközi kapcsolatokban, mivel a modern Európa nem is annyira földrajzi kérdés, inkább az államközi és globális kapcsolatok viselkedési normáját jelenti.

Az Európai Unióval, mint a legátfogóbb és az egyik legperspektivikusabb intézménnyel Moszkva stratégiai partnerségre törekszik, aminek sikeres megvaló-

sítása az orosz külpolitika egyik központi kérdését alkotja. A 144 milliós Oroszország európai orientációja érthető, hiszen a lakosság jelentős része, mintegy 133 millió ember él az ország európai részén és a maradék, mindössze 11 millió az ázsiai és szibériai területeken. PUTYIN elnök az uniós tagsággal járó előnyök reményében a taggá válás gondolatát sem veti el, bár ez az elképzelés a jelenlegi körülmények ismeretében igencsak irreálisnak mondható. (Az EU belső szerkezeti felépítése nem tenné lehetővé Oroszország csatlakozását, másfelől, az uniós tagság csökkentené PUTYIN elnök mozgásterét és befolyását a világ más regionális szervezeteiben és régióiban [Csendes-óceán térsége, Közép- vagy Kelet-Ázsia].) Számos orosz szakember egybehangzó véleménye szerint az Európai Unió, különösen Németország kulcsszerepet kell, hogy játsszon az orosz gazdaság modernizációjában, már csak a földrajzi közelség és a gazdasági szükségszerűség miatt is. A jövőben pedig az uniós tagállamok egyfajta közvetítő szerepet tölthetnének be az Orosz Föderáció és a demokratikus világ más szereplői, elsősorban az Egyesült Államok között. A kapcsolatok szorosabbra fűzését az Unió is egyre inkább szorgalmazza. (Oroszország az EU közeli szomszédja, a kontinens legnagyobb katonai hatalma; egyre növekszik az Európa és Oroszország között fennálló gazdasági interdependencia; az Unió legfőbb biztonságpolitikai érdeke Oroszország vonatkozásában a dinamikus gazdasági fejlődéshez kötött stabilitás; az EU keleti bővítése a poszt-szovjet térséghez tartozó államokat illetően Oroszország egyetértése nélkül nehezen képzelhető el.) A két fél közötti egyre intenzívebb együttműködés, amelyet az alábbiakban a teljesség igénye nélkül röviden áttekintünk, több mint tíz éves múltra tekint vissza, mivel a Közösség és a Szovjetunió között már 1989-ben megszületett az első egyezmény az üzleti, gazdasági, kereskedelmi kooperáció érdekében.

1991-ben az Unió beindította nagyszabású segélyprogramját, amely a TACIS nevet kapta (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States) a volt szovjet tagköztársaságok megsegítésére, hogy könnyebben térjenek át a piacgazdaságra, és a demokratikus fejlődés útjára lépjenek. A TACIS elősegíti a kis- és középvállalkozások fejlesztését, támogatja az infrastruktúra korszerűsítését, a környezetvédelmi beruházásokat, a vidékfejlesztést és a mezőgazdaság felzárkóztatását, továbbá hozzájárul a regionális együttműködések fejlesztéséhez, végül, de nem utolsósorban az atomerőművek biztonságos működéséhez.

A közös elképzelések megvalósításának ugyancsak fontos állomása volt az elsősorban gazdasági kapcsolatokra koncentrálódó, az EU-orosz szerződéses viszonyt lényegében új alapokra helyező, 1994-es Partnerségi és Együttműködési Egyezmény (PCA), melynek ratifikációs folyamata az 1994-ben kirobbant csecsenföldi háború következtében 1997 decemberéig húzódott. A maga nemében unikálisnak is mondható PCA (Oroszország ehhez hasonló szerződést más nyugati hatalmakkal, államokkal nem kötött), rögzítette a kooperáció különböző területenkénti feladatait, jó alapot teremtve az Európai Unió és Oroszország közötti hosszú távú, stabil együttműködéshez. A Korfun aláírt megállapodás, amelynek köszönhetően rendszeressé váltak az intézményes kapcsolatok az Unió és Oroszország különböző szintű képviselői között, gazdasági értelemben visszatükrözte azokat a változásokat, amelyek az OF létrejötte óta az orosz-EU kapcsolatokban bekövetkeztek. Az Oroszországgal folytatott kereskedelem forgalma 1995-ben már 700%-os növekedést mutatott a Szovjetunióval hat évvel korábban bonyolí-

tott kereskedelem mennyiségi értékeivel összehasonlítva. Az 1995 és 1999 közötti időszakban azonban Oroszország pozíciói mint uniós exportpiac, és mint importforrás egyaránt megrendültek. Négy év alatt 2,8%-ról 1,9%-ra esett vissza részesedése az Unió összes exportjából, melynek értelmében 1999-ben az EU mindössze a tizenkettedik legfontosabb exportpiacaként tartotta nyilván. Az összes uniós import vonatkozásában ugyanez az arány 3,9%-ról 2,8%-ra csökkent, ami Oroszország számára a hatodik helyet jelentette.¹ Érdemes megemlíteni a kétoldalú kapcsolatokra ugyancsak ható, szembetűnő és jelentős pozicionális különbséget: míg az Európai Unió a világgazdasági folyamatok egyik meghatározó szereplője, de egyelőre súlytalan védelem- és katonapolitikai entitás, addig Oroszország, képességein és lehetőségein jóval alul teljesítő világgazdasági szereplő, amely elrettentő nukleáris potenciáljával, még mindig jelentős katonai erejével (kb. egymillió hadsereg), ENSZ BT-tagságával befolyásos világpolitikai tényezőnek minősül. Ugyanakkor arról sem szabad elfeledkezni, hogy Oroszországot helyzete és pozíciója kiemeli a szovjet utódállamok sorából: „Itt található a volt SZU lakosságának fele, területének háromnegyede, az állóeszköz 60%-a, az ipari termelés kétharmada, a kőolajbányászat 90%-a, a földgáztermelés 80%-a”.²

Az EU-orsz együtműködést az uniós tagállamok hasonló módon képzelik el, mint a többi közép-kelet-európai ország esetében, vagyis a három legfontosabb integrációs célkitűzés (piacgazdaság létrehozása, politikai demokrácia kialakítása, az alapvető értékek figyelembe vétele) mentén. Oroszország ilyen jellegű integrálása a szabad és demokratikus államok sorába, csökkentheti annak az esélyét, hogy újabb szakadások, illetve Európát megosztó határvonalak jöjjenek létre a kontinensen. Így a Közösség Oroszország-politikájához már az 1995. november 23-án közzétett, Az Európai Unió és az Orosz Föderáció leendő kapcsolatai című határozat által is előirányzott, az alábbiakban feltüntetett főbb célkitűzések, megközelítések szolgáltak kiindulópontként:

- demokratikus reformok, stabil, nyitott és pluralista demokrácia létrehozása Oroszországban, amelyet a törvényesség kormányoz;
- gazdasági együtműködés, működő piacgazdaság kialakítása, amely kölcsönösen előnyös az orosz és az európai nemzetek számára;
- az igazságszolgáltatás és a belügyi szervek munkáját illetően az együtműködés elmélyítése;
- biztonsági kérdések, az európai stabilitás fenntartása, a globális biztonsághoz való hozzájárulás;
- a külpolitikai kapcsolatok javítása, a közös kihívásokkal szembeni együttes fellépés, továbbá intenzívebb együtműködés Oroszországgal.³

Az Európai Unió Oroszország-politikájának ugyancsak fontos állomása volt az 1999-es kölni csúcson elfogadott, az EU-orsz kapcsolatok valamennyi aspektusát átfogó, a PCA korszerűsítéseként és továbbgondolásaként is értelmezhető „Az EU közös stratégiája Oroszország irányában” című dokumentum kidolgozása (Közös Oroszország Stratégia), amely az alábbi prioritások alapján megfogalmazott EU programok javaslatait tartalmazza:

¹ Eurostat [2000].

² Majoros [1993].

³ Kövér [1997].

- a demokrácia, a jogállamiság és a közintézmények megerősítése Oroszországban (köztisztviselők, és fiatal politikusok képzése);
- Oroszország integrálása egy közös európai gazdasági, társadalmi és szociális övezetbe (fokozatos jogközelítés, különösen a vámjogszabályok és a szabványosítás területén, gazdasági tanácsadás, szabadkereskedelmi övezet lehetőségének kialakítása, szociális piacgazdaság kiépítésének segítése);
- együttműködés az összeurópai és az azon túlmutató stabilitás és biztonság erősítése érdekében (a politikai párbeszéd és a diplomáciai kapcsolatok erősítése, Oroszország segítése, hogy megtalálja helyét Európában);
- együttműködés az Európát közösen érintő problémák megoldásában (környezetvédelem, egészségügy, atomenergia-biztonság, bűnözés) (Köln [1999]).

Összességében a Közös Stratégia tükrözi az EU attitűdjének új irányú törekvéseit és megfontolásait a PCA-hoz képest. Az újonnan kidolgozott koncepció értelmében az intézményi reformok szükségessége kiemelődött, továbbá előtérbe került az együttműködés az illegális migráció és a nemzetközi bűnözés elleni küzdelem terén. Nyilvánvalóvá vált, hogy a Nagy Európa biztonsági dimenziójába az Orosz Föderáció beépülésének útja az egyes tagországokkal, az európai és euroatlanti intézményekkel történő partnerségi rendszer fejlesztésén keresztül vezet. Ugyanakkor az egyes európai államokkal és intézményekkel való együttműködés fejlesztése során Oroszországnak figyelmet kell fordítania arra, hogy ne próbálja azt az USA relációban ellensúlyként érvényesíteni. Egy ilyen irányú megközelítés Európában valószínűleg nem találna támogatásra, mi több a két fél együttműködését is hátráltatná.

OROSZORSZÁG EU-STRATÉGIÁJA

Az Európai Unióról kialakított vélemény Oroszországban alapvetően pozitív, amit az is igazol, hogy 1999 októberében az orosz kormány elfogadta az EU-orosz kapcsolatok fejlesztésének középtávú stratégiáját a 2000-2010-es időszakra (Az Orosz Föderáció Középtávú EU Stratégiája), amelyben a saját maga számára megoldandó feladatokat fogalmazta meg a kapcsolatok további építése érdekében. Ez, a PUTYIN elnök által nyilvánosságra hozott dokumentum főként orosz részről tekinthető jelentős előrelépésnek az EU-OF viszonyában: bár még hosszú az út az európai folyamatok teljes megértéséig Oroszországban, az orosz politikai vezetés rájött arra, hogy az Európával kialakított jó viszony alapvető követelménye az átgondolt és jól strukturált kapcsolatok ápolása az Európai Unióval. Egyes elemzők véleménye szerint azonban az Európával ápolat kapcsolatok a pozitív hozzáállás ellenére is kvázi szimbolikus jelentőséggel bírnak Moszkva számára. Az orosz-EU-kép emellett, hogy pozitív, egyben sematikus is, részben korábbi sztereotípiákon alapul, és nem mentes a SZU-USA szembenállás, valamint a szuperhatalmi nosztalgiák örökségétől. Az sem teljesen egyértelmű, hogy a stratégiai partnerség, az Európai Unióval kialakított hosszú távú, konstruktív kapcsolatokat vagy a többpólusú világ kialakítása érdekében folytatott, nem utolsósorban az USA túlhatalmát kiegyensúlyozó orosz politikát jelöl-e. A kétely nem véletlen, mivel a fentiekben említett, az orosz fél által kidolgozott, és 1999. végén az EU-Oroszország csúcson bemutatásra került középtávú stratégia, például a multipoláris világrend létrehozását is hangsúlyozza, illetve kimondja, hogy az

EU-orosz együttműködés lehetőleg járuljon hozzá Oroszország FÁK térségre vonatkozó kormányközi kapcsolataiban vezető szerepének megerősítéséhez. Az orosz nyilatkozat továbbá olyan megfontolásokat tartalmaz, amelyek nincsenek teljes összhangban az EU elképzeléseivel, és több ponton, így Kalinyingrád (korábban Königsberg) jövőjét érintő kérdésekben is eltérnek az uniós dokumentumtól. (Az Orosz Föderáció Középtávú EU Stratégiája és az EU Közös Oroszország Stratégia című nyilatkozata közötti különbségek vizsgálata külön dolgozat témája lehetne, ezért jelen tanulmány terjedelmi korlátait figyelembe véve nem térünk ki részletesen erre a kérdéskörre.)

Nem véletlen, hogy a viszonylag lassú fejlődést mutató és Európától, a demokratikus jogállamiság megalkotása tekintetében nagy lemaradással bíró Oroszországnál is lényegesen fejletlenebb Kalinyingrád számos probléma forrását jelenti a keleti bővítés tekintetében. Ugyanis az EU eredeti álláspontja szerint Lengyelország és Litvánia csatlakozása után e két ország között elhelyezkedő, Oroszországgal közös határszakasszal nem rendelkező, de moszkvai irányítás alatt álló és az ország részének minősülő Kalinyingrádba a jövőben az orosz állampolgárok kizárólag vízum ellenében utazhatnak.

Az enklávét és a tagjelölt országok kapcsolatainak elemzésére az EU több tanulmányt is készített. A problémák tényleges megoldására, többek között az orosz anyaország és Kalinyingrád közötti tranzitforgalom (vízumkérdés) ügyében a 2002 novemberében, Brüsszelben megtartott EU-orosz csúcstalálkozón született megoldás. A találkozáson az Európai Unió és az Orosz Föderáció közös nyilatkozatban ismerték el Kalinyingrád megye sajátos helyzetét. Leszögezték továbbá, hogy fokozni kívánják az együttműködést az enklávét szociális és gazdasági fejlődésének előmozdítása érdekében. A közös nyilatkozatban az EU vállalta, hogy 2003. július 1-ig megteremti az egyszerűsített utazási dokumentum (Facilitated Transit Document – FTD) működésének jogi hátterét. Az FTD-vel az orosz állampolgárok kizárólag az orosz anyaország és az enklávét között közlekedhetnek, a Kalinyingrád-Litvánia-Fehéroroszország-Oroszország útvonalon. A tervek szerint az FTD csak célforgalomban és szárazföldi útvonalon lesz használatos.

AZ EU-OROSZ GAZDASÁGI KAPCSOLATOK

Az EU-orosz gazdasági kapcsolatokat illetően alapvetően három pillérről (kereskedelem, befektetések, segélyek) beszélhetünk. Ezek közül jelen tanulmány terjedelme csupán a jelentős orosz többlettel jellemezhető kereskedelmi együttműködésre és a külföldi befektetésekre terjed ki. A két fél kereskedelmi mérlege rendkívül aszimmetrikus, ugyanis amíg az EU-országok az orosz export mintegy 40%-nak felvevői (Oroszország legfontosabb kereskedelmi partnere az EU) és meghatározó szerepet játszanak az orosz külgazdasági kapcsolatokban, ugyanakkor az orosz termékek mindössze 2-3%-át képezik az uniós országok importjának. Mindez jól szemlélteti az Európai Unió és az Orosz Föderáció közötti kereskedelmi tevékenység aránytalanságait, melyre az 1998-as orosz gazdasági-pénzügyi válság nem kis hatással volt, jelentősen visszavetve az addig fokozatosan növekvő áruforgalmat. A két fél kereskedelmi tevékenysége során jelentkező nagy volumenű orosz többlet az áruszerkezet összetételével és alapvetően közszükségleti jellegével is magyarázható. Mint ismeretes, az OF lényegében nyersanyagokat,

energiahordozókat, kismértékben különböző félkész termékeket exportál. Az exportszerkezet napjainkban sem sokat változott, legfeljebb az energiahordozók és nyersanyagok aránya a korábbihoz képest valamivel csökkent. Oroszország importját továbbra is elsősorban az élelmiszerek, az iparcikkek, a gyógyszerkészítmények, a gépek, a technológiák és a luxuscikkek uralják.¹

Az Unió és Oroszország közötti áruforgalom kereskedelmi egyenlege az általunk vizsgált időszakban (1997-2001) az EU részéről, a már említett okok miatt negatív. Az Orosz Föderációval szemben fennálló mérleghiány 1997-ben volt a legkisebb (1,5 milliárd euró), 1998-ban, a válság évében ez az érték tovább növekedett, 1999-ben az export csökkenése és az Oroszországból származó import növekedése miatt az EU külkereskedelmi passzívuma 11 milliárd euróra emelkedett. 2000-ben a hiány tovább nőtt (25 milliárd euró), ami az Unió országok OF-ból származó importjának nagy mértékű növekedésével, részben az energiahordozók világpiaci árának emelkedésével magyarázható. 2001-ben az Unió oroszországi exportjának fokozottabb növekedése és az import mérséklődése miatt a kereskedelmi mérleg hiánya mintegy 20 milliárd euróra mérséklődött. Az 1. táblázat az Európai Unió és az Orosz Föderáció kereskedelmének alakulását mutatja be 1997 és 2001 között.

1. táblázat
Az Európai Unió és Oroszország kereskedelme (1997-2001, 1000 EUR)²

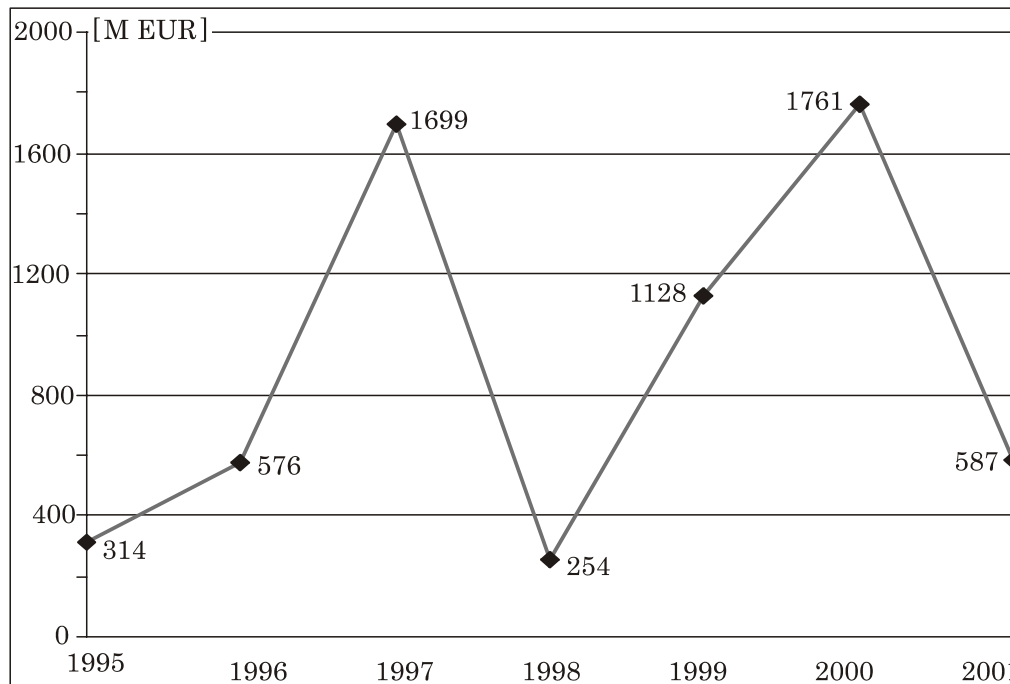
Év	Az EU exportja Oroszországba	Az EU importja Oroszországból	Kereskedelmi egyenleg
1997	25 539 262,2	27 037 650,2	-1 498. 388,0
1998	21 170 478,5	23 172 575,1	-2 002 096,6
1999	14 726 941,9	25 976 756,1	-11 249 814,2
2000	19 916 559,9	45 723 581,5	-25 807 021,7
2001	27 961 087,3	47 685 918,6	-19 724 831,3

Oroszországban a külföldi befektetések volumene, akárcsak az 1998-as pénzügyi-gazdasági válság idején, az utóbbi néhány évben is viszonylag alacsony szintre esett vissza. Ennek egyik oka, hogy az orosz gazdasággal szemben bizalmatlanná vált befektetők inkább kivárnak és nem szívesen valósítanak meg új projekteket. A kialakult állapot rendkívül kedvezőtlen, mivel a technológiai fejlődés motorját is jelentő beruházások az energia szektorban különösen nagy jelentőséggel rendelkeznek. Az uniós tagállamok az oroszországi külföldi befektetések terén, élen Németországgal, meghatározó szerepet játszanak, ugyanis részesedésük a külföldi befektetésekben meghaladja az 50%-ot. Ezért különösen kellemetlenül érintette az orosz felet, hogy az Amerikai Egyesült Államokat ért terrortámadás (2001. szeptember 11.) hatására bekövetkezett világgazdasági visszaesés az uniós országok Oroszországba irányuló befektetéseinek volumenét is befolyá-

¹ Viczai [2001].

² Adatok: Eurostat, Comext forrás:www.europa.eu.int.

solta: 2001-ben az EU-ból érkezett befektetések összege mindössze 587 millió euró volt. Az 1. ábra az uniós országok Orosz Föderációba irányuló közvetlen befektetéseit szemlélteti 1995 és 2001 között.

1. ábra

Oroszországba irányuló közvetlen befektetések az Európai Unióból (M EUR)¹

A külföldi beruházási kedv az Orosz Föderáció WTO tagságát követően szakértői vélemények szerint, minden bizonnyal erősödni fog. A Világkereskedelmi Szervezethez Oroszország csatlakozása azonban mindmáig nem történt meg, és a napjainkban is fennálló számos ismert probléma miatt – amelyekre jelen tanulmányban részletesen nem térünk ki –, nem is lehet pontosan meghatározni, mikor kerülhet sor erre a lépésre. Az OF számára, amelyet a 2002. november 11-én tartott brüsszeli EU-orosz csúcson az Unió hivatalosan is piacgazdaságnak minősített, nagyon fontos a csatlakozás a gazdasági liberalizációt elősegítő és felügyelő WTO-hoz. Piacgazdaságként lényeges, hogy Oroszország tagja legyen a nemzetközi kereskedelmi jog normáit meghatározó szervezetnek, ellenkező esetben bizonyos termékei kizorulhatnak a világkereskedelem vérkeringéséből.

Ebben az értelemben, az EU keleti bővítéséhez, melynek során ugyancsak számos probléma merül fel, Moszkva kissé szkeptikusan viszonyul. Oroszország elsősorban nem a bővítés tényét sérelmezi, hanem azt, hogy kívül marad az újra rajzolódó szabadkereskedelmi övezet határain, amennyiben termékeinek tovább-

¹ Adatok: Eurostat, NewCronos forrás: www.europa.eu.int.

ra is kemény restriktciókkal kell szembenéznük az EU piacain. Az Európa-egyezmények fokozatos érvényre jutásával az orosz termékek egyre kedvezőtlenebb helyzetbe kerülnek az uniós piacokon a társult országok termékeihez képest. Az orosz iparcikkek a volt KGST országok piacairól is egyre jobban kiszorulnak, elsősorban a társulási egyezmények Oroszországra nézve kedvezőtlen hatásai következtében. Ezért, amennyiben Oroszországnak az EU keleti bővítéséből származó veszteségeit nem kompenzálja egy esetleges szabadkereskedelmi övezet, akkor az OF az Unió minél kisebb mértékű bővítésében érdekelt. Ennek értelmében, Oroszország és az Unió előtt álló legfontosabb feladat azon problémák és nehézségek minimalizálása, melyek az EU bővítésének eredményeként keletkezhetnek. A két fél további közeledése mindenekelőtt az OF demokratikus intézményeinek megerősítésén keresztül, a törvényesség megszilárdításával, a modern piacgazdaság fejlesztésével, egy erős középosztály kialakulásának elősegítésével, valamint a fejlett, az emberi jogokat tiszteletben tartó civil társadalom létrehozásával mehet végbe. A kontinens legnagyobb állama, s egyben legerősebb katonai hatalma és az Európai Unió közötti együttműködés a felek kölcsönös érdeke.

AZ OROSZ FÖDERÁCIÓ ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ EGYÜTTMŰKÖDÉSÉNEK VÁRHATÓ MÓDOZATAI

Az Unióval alapvetően három formában valósítható meg az együttműködés: teljes jogú taggá válás, szoros együttműködés a társulási megállapodások formájában, illetve fejlődő kereskedelmi kapcsolatok kialakítása közös kereskedelem-politika alapján.¹ Szakértői vélemények szerint az orosz-EU kapcsolatok leginkább egyfajta állandó társulás formájában valósulhatnak meg (szabadkereskedelmi övezet, egységes gazdasági és társadalmi tér, szoros politikai párbeszéd, partnerség a különböző biztonsági kérdésekben). *„Oroszország számára a legvonzóbb alternatíva az EU-val kialakítandó társulás lenne, a csatlakozás kérdésének – legalábbis egyelőre – felvetése nélkül. Ez a megoldás ugyanis lehetővé tenné, hogy a társulási keretek között Oroszország részt vehessen az EU integrációs folyamataiban, a nemzetközi együttműködés új, fejlettebb formáival megismerkedhessen, elkerülhetővé válna diszkriminálódása és elszigetelődése. Ez egyúttal hozzájárulna a reformfolyamatok felgyorsulásához is. Az EU számára ugyanakkor mindez azzal az előnnyel járna, hogy könnyebben hozzájutna az orosz áru-, beruházási és munkaerőpiachoz, anélkül, hogy meg kellene oldania az orosz csatlakozás bonyolult problémáit.”*²

Annál is inkább az imént említett együttműködés lenne a legmegfelelőbb Oroszország és az EU számára, mivel közép- és hosszútávon az európai kontinensen az alábbi hármas elrendeződés kialakulása várható:

- az EU magja („szűk” európai föderáció),
- az Európai Unió (mintegy 20-30 állam),

¹ FÁYNE [2002].

² LUDVIG [1997].

- a „Nagy Európa” (azon EU-n kívüli országokat foglalja magában, többek között Oroszországot is, amelyek egyfajta társulás formájában együttműködnek az Unióval).¹

A fentiekől eltérő módon is alakulhat az EU és Oroszország együttműködési kapcsolata, amelyet a közelmúlt eseményei (amerikai terrortámadás, moszkvai túsdráma, iraki háború) is befolyásolhatnak. Mindezek figyelembe vételével, oroszországi forrásokra támaszkodva az EU és az OF között az alábbi három lehetséges forgatókönyv valamelyikének kialakulását lehet feltételezni:

1. *Konfrontáció*: ez a helyzet akkor következhetne be, ha szélsőséges erők kerülnének hatalomra Oroszországban, mint például ZSIRINOVSKIJ és szövetségesei. Egy ilyen jellegű kapcsolat katasztrofális lenne mindkét fél számára, kialakulásától azonban a jelenlegi helyzet ismeretében nem kell tartani. (A három gazdasági nagyhatalom [USA, EU, Japán] közül Oroszország leginkább az Unióval érdekelt a kapcsolatok elmélyítésében és a társult partnerségi viszony kialakításában.)
2. *Partnerségi viszony*: e megoldás lehetőségéről a korábbiakban már szó esett, ugyanis optimális modell a két fél tartós együttműködésére. Magas fokú érdekegyeztetést, összehangolt együttes intézkedéseket jelent és kölcsönös bizalmat feltételez egymás iránt. A felek tulajdonképpen ilyen együttműködési kapcsolatrendszer kialakítására törekednek, azonban a fentiekből is kitűnik, hogy ennek megvalósítása még gyerekcipőben jár. Az ez irányú első orosz lépések PUTYIN elnök és kormánya nevéhez fűződnek. 2000 májusában az orosz-EU csúcson ugyanis sor került a két fél korábbi együttműködése során érintett valamennyi terület problémáinak felülvizsgálatára. Ennek kapcsán Moszkva azt nyilatkozta, hogy nagyot léptek előre a fejlődés útján és a jövőben az együttműködés elmélyítése és kiszélesítése tekintetében hatalmas potenciális lehetőségek állnak a felek rendelkezésére. Valamivel később, 2000 júliusában az Orosz Föderáció külpolitikai doktrínájában kifejezésre juttatta szándékát az európai fejlődési irányvonal további erősítését illetően. PUTYIN elnök e feladatot az orosz diplomácia előtt mint prioritást élvező célkitűzés jelölte meg, és ezt az álláspontját azóta többször megerősítette Oroszország első embere. (Korábban már szó esett arról, hogy 2002 novemberében az EU működő piacgazdaságnak ismerte el Oroszországot, és ez az Unió döntés ugyancsak a két fél közötti partnerségi viszony kialakítását szolgálja).
3. *„Hideg béke”*: (vagy pragmatikus együttműködés): ez a kapcsolat leginkább az előző verzióhoz (partnerségi viszony) hasonlítható, minőségében azonban különbözik tőle. Lazább, hűvösebb együttműködést feltételez, kevésbé egyeztetett lépésekkel. Ilyen helyzet alakulhat ki BUSH és PUTYIN viszonyának megromlása következtében, illetve abban az esetben, ha az Orosz Föderáció nem lesz képes megfelelően stabil, kölcsönös kompromisszumokon alapuló, kiegyensúlyozott kapcsolatok kialakítására az Észak-atlanti Szövetséggel. A közelmúltban fokozatosan javuló orosz-USA viszony ismeretében ez a veszély egyelőre nem fenyeget, bár az iraki háború kedvezőtlenül alakíthatja a további politikai eseményeket.

¹ (Jensen [2001]).

Moszkva alapvetően elégedett az orosz-EU viszony alakulásával, az együttműködés fejlődési ütemével és minőségével. A közelmúlt eseményei azonban az orosz külpolitika számára stratégiai prioritást élvező Európai Unió kapcsolatok további alakulását kedvezőtlenül befolyásolhatják. PUTYIN elnök a 2002. november 11-kei koppenhágai EU-orosz csúcstalálkozó lemondásával fenyegetőzött, a dán fővárosban október 28-29-ére tervezett Csecsenfölddel foglalkozó szeminárium miatt. Moszkva ez ügyben több felszólítást intézett az EU soros elnökét is adó Dániához, amely véleménye szerint szolidaritást tanúsított a csecsenekkel, és megpróbálta rávenni az orosz-csecsen kérdéskörrel foglalkozó rendezvénysorozat betiltására. Az orosz politikai vezetés a „csecsenkongresszus” kapcsán először úgy nyilatkozott, hogy a rendezvény létrejötte esetén az orosz-dán viszony elhidegülésétől kell tartani, majd a későbbiekben fenyegető fenntartásait az egész Európai Unióra kiterjesztette. A dán politikai vezetés tehetetlen volt a moszkvai követelések tekintetében, mivel az alkotmányban foglaltak szerint nem állt rendelkezésre semmilyen jogi eszköz a rendezvény betiltására. A vitát kirobbantó és az orosz fél tiltakozása ellenére is megtartott kétnapos tanácskozáson mintegy száz orosz, csecsen, európai és amerikai szakértő tekintette át az orosz-csecsen háború békés lezárásának lehetőségeit. A 2002. november 11-re kitűzött orosz-EU csúcstalálkozót, amelyre végül is az orosz államfő a meghívás elfogadása mellett döntött, ANDERS FOGH RASMUSSEN, az Unió soros elnöki tisztét betöltő dán miniszterelnök jelentése értelmében Koppenhágából Brüsszelbe helyezték át.

Az eddigiekből világosan kitűnik, hogy Oroszország beépülése/beépítése Európába, valamint az EU XXI. századi „több emeletes” struktúrájába – igazi herkulusi munka, melynek sikerességéhez céltudatos, perspektivikus gondolkodás, teherbírás és kitartás, valamint a meglévő társadalmi, civilizációs, kulturális és ideológiai különbségek csökkentése, esetleg megszüntetése szükségeltetik. A fokozott együttműködés során mindenekelőtt sok gyakorlati munkára lesz szükség: rendszeres és bizalmi alapon történő politikai párbeszéd kialakítása, illetve Csecsenföld problémájának megoldása, ami sokkal nagyobb gondot okoz az EU-orosz kapcsolatban, mint az orosz-amerikai relációban. Annál is inkább igaz ez az állítás, mivel bebizonyosodott, hogy BUSH és PUTYIN az utóbbi időben egyre több gesztust tesz egymásnak, gondolkodásuk és felfogásuk a közös érdekektől vezérelve fokozatosan közelít. PUTYIN értékes támogatást nyújtott Bushnak, beleértve az USA katonai szerepvállalásának elfogadását Oroszország közép-ázsiai periferiáján. BUSH elérte, hogy az USA nagyobb türelmet tanúsítson az OF csecsenföldi brutális fellépéseivel kapcsolatban, Moszkva iszlám terrorizmus ellenes küzdelmének részeként kezelve azt, továbbá több türelmet a Grúziához hasonló beavatkozások iránt, valamint együttérzést az orosz gazdasági elképzelések sikerével. A 2002-ben történt moszkvai túsdráma is azt támasztja alá, hogy az Amerikai Egyesült Államok Oroszország mellett foglal állást, és egyértelműen a csecseneket hibáztatja a 2002. október 23-án kialakult helyzet miatt. Így a világban egyöntetűen elítélésre talált túszejtés után az orosz elnök még inkább felhatalmazva érezheti magát, hogy az eddiginél is keményebben lépjen fel Csecsenföldön. Ugyanakkor az al-Kaidával is kapcsolatba hozott moszkvai túszejtő akció után PUTYIN elnöknek nehéz fenntartásaival élni BUSH iraki terveivel kapcsolatban. Egyértelművé vált, hogy az utóbbi időben az Amerikai Egyesült Államok és Oroszország ellen elkövetett egyre súlyosabb terrortámadások után közös érdek

Moszkva és Washington együttműködése az iszlám köntösben jelentkező nemzetközi terrorizmussal szemben. Ugyanakkor Európa nem ért egyet a katonai hadműveleteket erőltető amerikai és orosz politikával. A közelmúltban véget ért, de a világot napjainkban is sokkoló iraki háború tovább fokozza a nemzetközi feszültségeket és megosztottságot, melynek során, a fentiekkel ellentétben, Oroszország álláspontja inkább Európához közelít, fokozatosan távolodva az Egyesült Államokétól. Egy ilyen összetett, bonyolult nemzetközi politikai helyzetben, mely sok tekintetben Európán belül is megosztottságot eredményez (lásd iraki háború), nehéz lenne bármit állítani az EU-orosz kapcsolatok további fejlődésének alakulásáról.

Az mindenesetre nyilvánvalóvá vált, hogy PUTYIN elnök kezdi felismerni az egységes Európában rejlő lehetőségeket, ezért külpolitikájában mindenekelőtt erre a kontinensre összpontosít. Az Európai Unió 2004 májusában esedékes keleti bővítése próbára teheti az EU-OF kapcsolatok szilárdságát, tanúbizonyságot adva arról, hogy PUTYIN elnök mennyire gondolja komolyan az európai orientációt. Valószínűleg arra is fény derül, hogy Oroszország képes lesz-e alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez, illetve élni a Közös Piac szomszédsága és várhatóan a 25 tagú, egységes belső szabályozású Európai Unió nyújtotta lehetőségekkel.

IRODALOM

- BORKO, J. A., ZSURKIN, V. V., MASZLENNYIKOV, A. A.: Zakljucsenyije in: Jevropa vcsera, szevodnya, zavtra Moszkva, Ekonomika, 2002. p. 813-820.
- BORKO, J. A.: Otnosenyija Rossziji sz Jevropejszkim szojuzom: tyekuscijje problemi i dalnyejsije gorizonti in: Jevropejszkij szojuz na poroge XXI veka Moszkva, URSZSZ, 2001. p. 364-396.
- Az Európai Unió Közös Stratégiája Oroszországgal EU csúcst. (dokumentum, Köln, 1999.)
- Eurostat, Comext forrás: www.europa.eu.int
- Eurostat, NewCronos forrás: www.europa.eu.int
- FÁYNYÉ PÉTER EMESE: Az EU külső kapcsolatai in: Balázs-Barnes-Fáyné Az Európai Unió Sopron, 2002. 66 p.
- JENSEN, J. J.: Az Európai Unió és Oroszország kapcsolatai (Témák, pillérek, szin-tek) Dánia/ECPR joint session, Grenoble, 2001.
- Kalinyingrad i Jevropejszkij Szojuz - fakti i cifri Otgyel presszi i informaciji Predsztavityelsztva Jevropejszkoj Komissziji v Rossziji <http://www.eur.ru>
- KÖVÉR KORNÉLIA: Oroszország és az Európai Unió kapcsolatai szakdolgozat, KKF Budapest, 1997. 82 p.
- LUDVIG ZSUZSA: Az EU keleti kibővülésének forgatókönyvei Oroszország érdekei alapján Műhelytanulmányok, 20. Munkacsoport, EU Dok. Közp. Az Integrációs Stratégiai Munkacsoport Kiadványa 28. Budapest, 1997. 69 p.
- MAJOROS PÁL: Szovjetunió, avagy a birodalom szétesése in: Világ gazdaság és nemzetközi kereskedelem Szerk. Fáyné Dr. Péter Emese, KKF Budapest, 1993. p. 174.

VICZAI PÉTER: Az orosz-magyar kereskedelmi kapcsolatok főbb jellemzői a rendszerváltás óta kialakult változások tükrében szakdolgozat, BGF KKKF Budapest, 2001. 81 p.